

SZEMLE

GERICS JÓZSEF

EGYHÁZ, ÁLLAM ÉS GONDOLKODÁS MAGYARORSZÁGON A KÖZÉPKORBAN

(*METEM, Budapest, 1995. 318 o.*)

Régen várt eseményként regisztrálhattuk két monográfiája s a neki ajánlott Emlékkönyv („Scripta manent”) után Gerics József összegyűjtött tanulmányainak megjelentetését. A hazai középkorkutatás nagy alakja a rá jellemző szerénységgel várt arra az alkalomra, ami a fiatalabb pályatársaknak oly magától értetődő természetességgel adatott meg: a sokféle, olykor nehezen hozzáférhető helyen megjelent dolgozatok gyűjteményes kiadására. Mi, a hajdani tanítványok jól éreztük a kötet hiányát; igyekeztünk legalább másolatban birtokolni és mindig kezünk ügyében tartani őket, de teljes gyűjtéssel még mi sem rendelkezünk.

A kronológiai rendben közreadott tanulmányok átívelik a magyar középkor századaait, a Szerző sokirányú érdeklődésének és tájékozottságának megfelelően a legkülönbébb szempontok szerint. Persze, van a kötetnek két pillére: a latin filológia és a jogtörténet. Az írások legnagyobb ívű fejtegetései mögött is ott állnak a szövegek, a szövegvariánsok, amelyek értelmezésében az olvasó biztos Gerics professzor nyomában maradhat. Az itt leírtak egyáltalán nem udvarias szóvirágok, hanem hazai elbeszélő forrásaink hanyattatott szöveggyűjteményéből következnek: alapos filológiai képzés és képzettség nélkül a történész hibát hibára halmozna, ha megkísérelné rekonstruálni az elvesztett, eredeti szövegeket, datálni az évszázadokkal később lejegyzett rétegeket. A krónika szövegváltozatai és a legendák egymáshoz való viszonyáról maradandó megállapításokat olvashatunk, miként – többek között – betekintést nyerünk az Ademar de Chabannes-szövegek filológiai újdonságaiba is.

A másik pillér az egyház- és római jog. A hazai mediévisták közül valószínűleg hosszú időn át egyedül a Szerző forgatta Pseudo-Isidor, Gratianus vagy a Digesta köteteit. Az eredmények ezúttal sem maradtak el. Nem egyszerűen egy sor krónikahely és legendafordulat pontos

meghatározása köszönhető ezeknek az azonosításoknak, hanem történeti forrásértékük tisztázása mellett a hazai jogi iskolázottság teljesen újszerű bemutatása is. A hadtörténet kutatói e tanulmányok olvasása közben azonban nemcsak módszertani szempontokkal gazdagodhatnak: a magyar királyi lándzsára, vagy éppen a Szent László csatáinak krónikás-hagyományára vonatkozó fejtegetések már szűkebb szakterületekre is vonatkoznak.

A közreadott tanulmányok: Domanovszky Sándor az Árpád-kori krónikakutatás úttörője, Magyarország és Bulgária Szt. Péternek való felajánlásáról, Szt. István királlyá avatásának történetéhez, Szent István királlyá avatása és egyházszerkezése Theotmar krónikájában, A bírodalmi Szent Lándzsa és Szent István lándzsája, Az állam- és törvényalkotó Szent István. A magyar király egyházi vagyonhoz való viszonyának egy átmeneti szakasza a korai Árpád-korban, A korai államelmélet érvényesülése István korában, Politikai viták hatása a magyar nép kereszténységre térésének korai hagyományára, Középkori források elbeszélésnek értelmezése napjainkban, A magyarországi társadalmi ideológia forrásai Szent István király halála után, Péter király egyházpolitikája és következményei, A magyarországi királykoronázási szertartásról az 1050-es években, A Vata fia Janusra vonatkozó krónikahír magyarázatáról, Szent László uralmának vitás kérdései a legendában és a krónikában, Politikai és jogi gondolkodás Magyarországon VII. Gergely pápa korában, A korona fogalma Kálmán-kori legendáinkban és krónikáinkban, Krónikáink szerepe a középkori jogéletben (A váci egyházalapítás krónikás hagyományának kritikájához), Krónikáink és a Szent László-legenda szövegkapcsolatait, A középkori rendiség egy terminusának római és kánonjogi vonatkozásairól, Az államszuverenitás védelme és a „két jog” alkalmazásának szempontjai XII–XIII. századi krónikáinkban, Az

írásbeli petíciók bevezetéséről szóló krónika-hely magyarázatához, A magyar király „birodalmi trónusa” a XIII. században, Árpád-kori jogintézmények és terminológia törvényhozásunk egy keltezetlen emlékében, Nemesi jog-királyi jog a középkori magyarországi birtoklásban, A magyar királyi kúriai bírászkodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez.

Jelen kötet nyugodtan tekinthető Árpád-kori történelmünk jog-, egyház-, művelődéstörténeti

olvasókönyvének, – számos bántó és értelemzavaró sajtóhibája ellenére is – az egyetemi képzés tankönyvének. A magyar könyvkiadás a hazai mediévisztika iránti régi adósságát törlesztette. Az igényes kivitelben, de sajnos kis példányszámban megjelent kötet sajtó alá rendezéséért, a tanulmányok egy része társszerzőjének, Ladányi Erzsébetnek tartozunk köszönettel.

Veszprémy László

NICOLAS VATIN

L'ORDRE DE SAINT JEAN-DE-JÉRUSALEM, L'EMPIRE OTTOMAN ET LA MÉDITERRANÉE ORIENTALE ENTER DES LES DEUX SIÈGES DE RHODES 1480–1522

Collection Turcica, Vol. VII.

(Éditions Peeters, Louvain-Paris, 1994. 571 o.)

A Szerző figyelmét a Szent János lovagrend és az Oszmán Birodalom közötti kapcsolat érdekes szakaszára a magyar historiográfiában sem ismeretlen török trónkövetelő, Dzsem személye körüli diplomáciai tárgyalások irányították. Vatin e művében isztanbuli és máltai levéltári kutatásaira támaszkodva, s feldolgozva a kérdéskör teljesnek tekinthető modern szakirodalmát, az 1480–1522 közötti időszak mediterrán történelmének új forrásokon nyugvó, részben új szempontokat felvető monográfiáját adja közre.

A Szerző elemzése elsősorban azt a problémát járják körül, hogy az oszmán nagyhatalom egyre növekvő nyomásának miként tudott az igen csekély, még ha nem is jelentéktelen európai támogatást élvező, Rhodoszt és néhány kisebb szigetet birtokló lovagrend ellenállni. (A lovagrendnek Európára való utaltságát jól mutatja, hogy 1523-ban a szigeten maradt ágyúik, miként az általuk használt hajók is, kivétel nélkül Európában készültek) A könyv első fejezetei az események gazdasági, társadalmi, politikai hátterét rajzolják meg. Ezek képet adnak a rend birtokairól, a rhodoszi társadalom etnikai és vallási megosztottságáról, élelmiszerellátásáról, kereskedelméről, a keresztény és török kalózkodás gyakorlatáról és gazdasági hasznáról, az érintett hatalmak (Velence, a lovagrend, az Oszmán Birodalom) tengeri politikájáról.

A földrajzi és politikai adottságok persze sok mindenben meghatározták a lovagrend rhodoszi jövőjét. Mint egy velencei megállapította

1512-ben: „a sziget kevésbé termékeny, a kereskedelemből azonban nagy jólét származik”. A sziget gazdaságát a tengeri kereskedelem, mégpedig közvetítő kereskedelem éllette: a nyugati áruk, az anatóliai fa, az egyiptomi gabona szállítása. A muzulmánokkal való kereskedés egyúttal politikailag is tartózkodóvá tette a lovagrendet, még ha ezt a pragmatizmust a még mindig a keresztes hadjáratok álmát dédelgető európai keresztények nem nagyon akarták is tolerálni. A törökökkel folytatott reálpolitika olykor kifejezetten gyanússá tette a lovagokat, noha az 1480-as török támadás sikeres visszaverése e téren sokat javított megítélésükön. A lovagrend egyfajta gazdasági és politikai híd szerepét töltötte be kelet és nyugat között, addig, amíg erre lehetősége volt. A fordulatot Egyiptom I. Szelim általi 1517. évi elfoglalása jelezte: az addigi politikai és gazdasági status quo-ban radikális fordulat következett be.

A politikai eseményekkel foglalkozó második részben a Szerző részletesen elemzi a lovagok és a törökök közti béke 17 évét (1483–1499), a velencei-török konfliktus (1499–1503) éveit alatt a lovagrend politikáját, majd a sziget törökök általi elfoglalásáig terjedő időszakot. A lovagrend államának 1480 után létét nem kis részben II. Mohamed halála, majd a halálát követő török belpolitikai válság, illetve a nagymester, Pierre d'Aubusson személye és diplomáciai ügyessége biztosította. A Dzsem herceg körüli tárgyalások (1482–1495), a török-mameluk és török-